

K VÝCHODISKÁM ETIKY ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

ZUZANA PALOVIČOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Formovanie etiky životného prostredia prebieha zhruba posledných dvadsať rokov¹, aj keď problém posudzovania ľudského konania voči životnému prostrediu pod zorným uhlom mravnosti je známy dlhšiu dobu. Posledné dvadsaťročie znamená však pre etiku životného prostredia jej uznanie za vednú disciplínu, jej inštitucionalizáciu a predovšetkým intenzívny rozvoj, najmä čo sa týka jej kategoriálneho aparátu, formovania jej filozofických a metodologických východísk. Pojmom etika životného prostredia (environmental ethics) býva označovaný výkladový, teoretický rámec ekologickej morálky, t.j. sociálne prijateľných noriem správania vo vzťahu k prírode, presnejšie k životnému prostrediu.² Od predošlých etických systémov sa líši tým, že neurčuje normy správania len medzi ľuďmi, ale tieto normy určujú vzťahy a správanie človeka voči životnému prostrediu. Správať sa eticky vo vzťahu k životnému prostrediu znamená prijať určité pravidlá správania jednotlivcov i spoločenských štruktúr, podriaďiť sa určitým morálnym princípom a normám ako regulatívom správania. Predmetom environmentálnej etiky sú „morálne vzťahy medzi ľuďmi a prírodným svetom, ďalej princípy riadiace tieto vzťahy, ktoré určujú ľudské povinnosti a zodpovednosť voči pozemskému prírodnému prostrediu a jeho obyvateľom“ ([20], 3).

Dnešnú environmentálnu etiku charakterizuje predovšetkým rozšírenie mravných vzťahov smerom k iným živočíšnym a rastlinným druhom a k prírodnému prostrediu. Cieľom environmentálnej etiky je chrániť faunu, flóru, biologické druhy, ekosystémy, krajinu ([15], 5). Rozšírenie etických vzťahov smerom k prírode sa väčšinou v dejinách myslenia chápalo len vzhľadom k jednotlivým organizmom, najmä vyšším organizmom. Súčasná environmentálna etika však požaduje rozšírenie mravných vzťahov tak, aby zahŕňali zem, t.j. pôdu, vodu, živočíchov a rastliny, ktoré na nej žijú. Teda nielen jednotlivé organizmy, ale celé ekosystémy, prírodné prostredie.

Problém výstavby environmentálnej etiky súvisí s problémom objasnenia hodnotovej dimenzie životného prostredia. Na základe toho, či a v akom zmysle pripisujeme hodnotu životnému prostrediu a prírodným formám, uvažujeme ďalej o mravných vzťahoch človeka

¹ Za počiatok diskusií o etike životného prostredia, ako aj používania tohto pojmu môžeme považovať diskusný príspevok R. Routleyho na XV. filozofickom kongrese v r. 1973 (pozri [17]).

² Hovorí sa o priznaní hodnoty prírode. Podľa nášho názoru je nutné hovoriť skôr o priznaní hodnoty životnému prostrediu, resp. o hodnotovej dimenzii životného prostredia. Človek svojou činnosťou nemôže zničiť prírodu ako takú, ničí len jej vrchnú vrstvu, ktorá nesie dnešné formy života. Ide teda o životné prostredie (pozri [21]).

k prírode. A. Leopold a A. Naess, zakladateľ environmentálnej etiky³, vychádzajú z predpokladu, že všetky prírodné formy, živé aj neživé, prírodné deje a prírodné vzťahy majú vlastné vnútorné hodnoty, nezávislé na užitočnosti pre človeka. Vnútorná hodnota prírodných objektov a javov je daná ich neopakovateľnou a nenahraditeľnou konkrétnou podstatou ([2], 269). Človek preto nemá právo redukovať rozmanitosť životných foriem.

V oboch koncepciách je nosná predstava, že človek je bytostne spojený s mimo-ludskou prírodou.⁴ Príroda predstavuje podľa ich názoru spoločenstvo prvkov vrátane človeka, medzi ktorými má a musí existovať „harmónia“, t.j. stav vzájomného akceptovania a tolerance. V prírode existuje „biocentrická rovnosť“, ktorá sa chápe ako prírodný zákon a podľa ktorej všetky prírodné druhy majú rovnakú hodnotu, sú biologicky rovnocenné, majú rovnaké právo na život a právo rozvíjať sa podľa svojho určenia. Všetky životné formy majú žiť vo vzájomnej symbióze. Ľudia nemajú právo ničieť prírodnú podobu tejto planéty. Príroda si zasluhuje ochranu, nech je už osud ľudstva akýkoľvek ([10], 1049).

Ekológovia vyčítajú predstaviteľom hlbinej ekológie aj stúpencom Leopoldovej etiky zeme, že stavajú na pojmoch, ktoré sú skôr metaforické a antropomorfné. V prírode existujú úplne iné typy väzieb, ako predpokladajú tieto koncepcie ([19], 87). „Je nepravdepodobné, aby ekologické modelovanie štruktúr a fungovania prírodného sveta mohlo podporiť predstavu takéhoto druhu vnútorných spojení medzi ľuďmi a mimo-ludskou prírodou, ako to požaduje Land ethics a Deep ecology“ ([19], 87).

Keď vyjdeme zo základov ekológie, príroda dosahuje druhovú diverzitu a populačné optimum vďaka „dravčiemu zákonu“ a veľkým stratám. Ekologická rovnováha totiž stojí na potravinových reťazcoch. Hlavným princípom života v biotickej komunite je „jesť a byť zjedený“ ([6], 349). Keď ekológovia hovoria o systémovej rovnováhe, popisujú systém, ktorého integrita spočíva na mechanizmoch, ktoré sú z hľadiska ľudského úplne nemilosrdné. Pri používaní analógie pojmov treba prísne dbať na obsah pojmu, ktorý má vo vedeckej disciplíne, v ktorej má dominantné miesto, pretože voľné prenášanie pojmov do iných vedných disciplín a voľné narábanie s nimi môže viesť k logickým nezmyslom.

Pokiaľ ide o altruizmus, etológovia pri štúdiu chovania zvierat nachádzajú prvky altruistického chovania buď vo vzťahu k blízkym príbuzným (nepotizmus), alebo recipročný altruizmus⁵ ([19], 90). Obe tieto typy chovania smerujú k prospechu druhu. Medzidruhový altruizmus, ktorý je podstatou etiky zeme a hlbinej ekológie, nie je dokázaný.

Etické stotožnenie človeka s prírodou aj z hľadiska historickej retrospektívy je skôr našou ilúziou ako skutočnosťou. Vzťah človeka k prírode bol vždy čisto pragmatický – sledoval úrodnosť poľa, úžitkovosť stáda. Bol daný technickými a technologickými možnosťami tej-ktojej doby. K divokej krajine necítil človek nič, ani súcitiť, ani lásku [8].

---

³ A. Leopold je zakladateľom etiky zeme. A. Naess je hlavným predstaviteľom hnutia Deep Ecology (hlbinej ekológie).

⁴ V Leopoldovej etike je táto predstava zahrnutá do pojmu biotického spoločenstva, u Naessa je to pojem totálneho poľa.

⁵ Recipročný altruizmus znamená pomoc inému jedincovi, od ktorého čakám v budúcnosti protislužbu.

Morálne normy pre človeka sú podľa zástancov hlbinej ekológie prirodzené v tom zmysle, že sú formulované v zhode s prírodnými zákonmi. Prírodným zákonom je „biocentrická rovnosť“ všetkých živočíšnych druhov.⁶ Človek je povinný rešpektovať túto rovnosť, chovať sa podľa „zákonov prírody“.⁷ Ako sme ukázali vyššie, ekológia zatiaľ nepotvrdzuje tento základný predpoklad hlbinej ekológie a etiky zeme. Aj keby existovala „biocentrická rovnosť“ ako prírodný zákon, myslíme si, že stotožňovať prírodné a normatívne zákony nie je možné, pretože ide o dva typy zákonov rozdielneho charakteru. Prírodné zákony popisujú nemennú pravidelnosť, ktorá v prírode platí. Samé osebe nie sú ani morálne, ani amorálne. Fungujú nezávisle od vôle človeka. Človek ich môže poznať a využívať vo svojej činnosti alebo ich zatiaľ nepozná, resp. ignoruje. Mravné zákony či normy, zákazy a príkazy sú pravidlá, ktoré zakazujú alebo vyžadujú určité spôsoby konania. Sú tvorené obyčajmi, zvykmi, tradíciou, výchovou. Ovplyvňuje ich úroveň poznania. Nepopisujú skutočnosť, ale stanovujú smernice nášho správania či už vo vzťahu k sebe samému, k iným ľuďom, alebo k životnému prostrediu. Mravné normy sú vždy súčasťou kolektívneho vedomia spoločnosti. Toto kolektívne vedomie sa prenáša z generácie na generáciu. Odovzdáva sa nielen vo forme vedeckých poznatkov, kultúrnych hodnôt, ale aj ako nepísané pravidlá určujúce náš vzťah k životnému prostrediu. Tieto nepísané pravidlá určujú naše konanie voči prírode, považujú sa za samozrejmé a nediskutuje sa o nich. Kultúrna klíma núti konať jednotlivca v požadovaných intenciách a zároveň v tomto smere formuje aj budúce generácie. Každá generácia teda „sociálne dedí“ určité normy správania. Je na nej, či je ochotná ich prijať a tolerovať, napriek tomu, že sa ukazuje potreba ich modifikovať. Rozhodnutie prijať iný typ mravných noriem je podmienené najmä rozširujúcim sa poznaním nových súvislostí, zákonov a zákonitostí, ktoré ovplyvňujú náš život. Rozhodnutie prijať mravné normy chrániace životné prostredie teda nevyplýva z faktu, že všetky živé bytosti majú rovnaké právo na život, existenciu a pod. Len my sme zodpovední za rozhodnutie prijať, či neprijať morálne opatrenia chrániace životné prostredie.

Jedným z ďalších slabých miest environmentálnej etiky, ako sa chápe v hlbinej ekológii a v etike zeme, je podľa nášho názoru vydeľovanie človeka zo životného prostredia, chápanie človeka len ako ničiaceho faktora v životnom prostredí a stavenie hodnoty prírody a prírodných foriem nad ľudské hodnoty. A. Leopold považuje za definitívny morálny príkaz etiky zeme: „Dobré je to, čo smeruje k ochrane integrity, stability a krásy biotického spoločenstva. Zlé je to, čo smeruje inam“ ([7], 1025). Obávame sa, že absolutizácia hodnoty prírody môže viesť k ospravedlneniu ekologickej diktatúry či ekologickeho fašizmu. Stavenie prírodných hodnôt nad ľudské záujmy ospravedlňuje akékoľvek zásahy proti ľudskému druhu. Morálne normy nemôžu ísť ani proti prírodným zákonom, ani proti zákonom sociálnym. Myslíme si, že environmentálna etika nemôže obhajovať záujmy flóry a fauny na úkor ľudských záujmov. Rešpektovanie prírodných (ekologických) zákonitostí fungovania životného prostredia nemôže byť jediným zreteľom, a už vôbec nie rozhodujúcim, v rozhodovaní a v konaní. Pokiaľ by sa zohľadňovali len „požiadavky“ životného prostredia, takáto environmentálna etika by bola pre človeka neprijateľná, resp. ne-

⁶ K tomuto problému pozri bližšie ([14], 11-18).

⁷ Pri konflikte záujmov sú podľa tejto etiky dôležité dva faktory – životná dôležitosť a blízkosť v zmysle priority životných záujmov spoločenstva, nie jednotlivcov (bližšie pozri [10], 1047).

udržateľná. Človek so svojou kultúrou je prirodzeným stupňom vývoja prírody. Príroda je evolučným ekosystémom zahrnujúcim aj ľudí. Jej objektívna hodnota spočíva v tom, že je nositeľkou všetkých foriem života na zemi, je nevyhnutnou existenčnou podmienkou udržania života na Zemi. Z tohto hľadiska je aj fyzickou základňou existencie človeka. Človek ale žije tak v prírode, ako aj v spoločnosti. Vytvára si svoju kultúru, ktorá zdanlivo popiera existenčnú závislosť človeka na životnom prostredí. Príroda a kultúra sú však dve formy domova človeka. Kultúra intenzifikuje sily človeka, ktorý svojou činnosťou môže v prírodných sférach prostredia vytvoriť také zmeny, ktoré ho existenčne ohrozia.

Environmentálna etika musí teda zohľadniť tak rešpektovanie zákonitostí fungovania životného prostredia, ako aj primeranosť mravných noriem z hľadiska ľudského. Musí teda skúmať či tá-ktorá koncepcia bude fungovať a bude účinná v ochrane životného prostredia, ale aj to, čo sa stane po jej uskutočnení s kvalitou ľudského života. Zatiaľ v environmentálnej etike prevláda tendencia oddeľovať aspekt ochrany životného prostredia od toho, čo je z hľadiska kvality ľudského života akceptovateľné. Tak, ako sa nemôžeme usilovať o maximalizáciu úžitku, nemožno usilovať ani o maximalizáciu starostlivosti o životné prostredie. Maximalizácia starostlivosti na úkor úžitkovosti by nutne minimalizovala našu životnú úroveň. Niektorí autori riešia tento problém tak, že požadujú nevoliť pri rozhodovaní o projektoch spotrebne najnáročnejší variant, ale voliť variant ekologicke najohľadupľnejší. Požadujú zmenu celkového zamerania ľudstva od maximalizácie k optimalizácii, čo by v praxi znamenalo ústup od preferovania čo najväčšieho objemu spotreby smerom k voľbe optimálneho, t.j. ekologicke najšetrnejšieho a ľudsky uspokojivého riešenia ([15], 301).

Niektorí autori vychádzajú z predstavy, že environmentálna etika sa musí budovať na uznaní prirodzených práv živočíchov, resp. práv prírody (T. Regan, P. Singer, Ch. Stone a i.) Ch. Stone požaduje „legalizovať“ práva hôr, oceánov, riek a všetkých tzv. prírodných objektov v životnom prostredí – skutočne životného prostredia ako celku“ (cit. podľa [12], 126). Stúpenci „prírodných práv zvierat a práv prírody“ argumentujú tiež podobne ako stúpenci hlbínnej ekológie a etiky zeme „prírodzenou“, t.j. biologickou rovnocennosťou všetkých prírodných foriem. Podľa nich environmentálna etika má obhajovať rovnosť práv, predovšetkým práva na život, existenciu a slobodný rozvoj všetkých prírodných druhov, nielen ľudského druhu. Požadujú zavedenie rovnostárskeho princípu aj do morálneho uvažovania vo vzťahu k prírodným druhom, chcú odstrániť v tomto smere výsadné postavenie človeka. Základnými kategóriami v takto chápanej environmentálnej etike majú byť, podobne ako v personálnej etike, „súciť, dobročinnosť, spravodlivosť, zákonnosť...“ (cit. podľa [12], 132). Stúpenci koncepcie prirodzených práv zvierat prenášajú modernú ideu rovnosti a spravodlivosti z personálnej etiky na fungovanie prírodných systémov. Zdôrazňujú však predovšetkým individuálnu úroveň vo vzťahu k prírodným druhom a požadujú zavedenie zákonov na ochranu práv zvierat ako indivíduí.

Naproti tomu iná skupina autorov zdôrazňuje ochranu práv prírodných druhov, nie indivíduí (D. F. Favre, H. Rolston, J. Rodman a i.) „Druhy musia mať právo na prirodzený život,“ zdôrazňuje D. F. Favre (cit. podľa [12], 133). „Príroda...však nie je spravodlivá. Nerešpektuje práva indivíduí...Svet spontánnej prírody je organizovaný takým spôsobom, že utrpeniu a smrti sa nemožno vyhnúť – individuálne žije pre iných. To, čo je obyčajne „zlé“ pre individuálny organizmus, je „dobré“ pre druhy a „dobré“ pre ekosystém...Príroda sa nestará o indivídua, iba o druhy a ekosystémy“ ([15], 225). Indivídium v prírode nemožno chápať a hodnotiť ako

individuum v ľudskom zmysle. „V prírode neexistujú individuálne práva. Práva nemajú rieky, hory, prírodné druhy..., ale ľudia sa dohodnú prijať normy a zákony chrániace hory, lesy, prírodné druhy“ ([5], 285). Zákony a morálne normy sú konvencie, ktoré nevyplývajú priamo z prírody ([5], 285). Environmentálna etika musí rešpektovať prirodzené väzby a vzťahy medzi druhmi v prírode a musí rešpektovať „nutnosť ochrany zdravia ekosystémov a udržiavanie a posilňovanie stability ekosystémov“ ([15], 347).⁸

Súhlasíme s tými, ktorí tvrdia, že environmentálna etika musí predovšetkým vychádzať z pochopenia faktu, že človek vo svojej existencii vstupuje do vzťahov nielen k sebe samému, k druhým ľuďom, k spoločnosti, ale že jedným zo základných vzťahov jeho existencie je aj jeho vzťah k životnému prostrediu. Tento vzťah je založený na významnosti prírodných zdrojov pre ďalšiu existenciu ľudského života na Zemi. Predpokladom budovania environmentálnej etiky je „plné pochopenie našich vzťahov s väčšími celkami – prírodou, spoločnosťou, kultúrou“ ([15], 20). Treba si uvedomiť, že individuálne bytie človeka závisí tak na bytí sociálnej skupiny, ako aj na ekologickom systéme. Ak sa človek chce udržať na Zemi ako druh, musí rešpektovať „fungovanie prírodných systémov“. Nemôže do nich bezohľadne zasahovať. Jedným z hlavných aspektov environmentálnej etiky je zdôrazňovanie faktu, že etika nemôže byť postavená len na utilitaristických východiskách, nemôže byť zameraná len na maximalizáciu úžitku. Environmentálna etika zdôrazňuje ochranu prírody, a to v zmysle ochrany jej schopnosti niesť dnešné formy života, byť pre človeka domovom ([15], 268). Povinnosťou človeka je chrániť schopnosť sebaobnovy zeme.

V tomto zmysle je environmentálna etika etikou zodpovednosti. Nezameriava sa len na to, čo je eticky normatívne, čo je „správne“, ale dôraz kladie na zodpovednosť za svoje rozhodnutia a činy. Požaduje od človeka, aby zvažoval predvídateľné dôsledky svojich rozhodnutí. V oblasti rozhodnutí dotýkajúcich sa životného prostredia musí byť pri rozhodovaní prvoradou normou zodpovedný odhad jeho predvídateľných následkov, a to s vedomým zohľadnením ľudskej nedokonalosti ([15], 348). Vedomie zodpovednosti požaduje opatrnosť pri všetkých zásahoch do prírody i do spoločnosti. Rozhodovanie a ochota niesť zodpovednosť za svoje rozhodnutia musí zodpovedať konkrétnym situáciám, daným pomerom s ich zákonitosťami ale i nedokonalosťami.⁹ Ekologickú zodpovednosť však nemožno prijímať ako absolútnu normu. Každé rozhodovanie musí brať ohľad aj na ostatné normatívne princípy riadiace správanie členov spoločnosti. Povýšenie ekologickej zodpovednosti nad všetko ostatné by mohlo viesť k nadradeniu cieľa nad prostriedky. Ak by sme totiž priznali absolútnu platnosť princípu ekologickej

---

⁸ Preferencia stability a zdravia ekosystémov pred individuálnymi záujmami živočíchov neznamená, že títo autori nežiadajú, aby ľudia chránili individuálny život zvierat – konkrétne vystupujú proti používaniu zvierat v laboratóriách, v kozmetickom priemysle, proti využívaniu zvierat v kožušníctve. „Právo na život nemôže byť obetované pre ľudské výhody“ ([15], 348).

⁹ Ak sa v dôsledku jeho rozhodnutí začnú prejavovať negatívne dôsledky – či už na životnom prostredí, prírodných druhoch, alebo na zdraví človeka, nestačí tvrdiť, že to myslel dobre.

zodpovednosti, dostaneme sa do ťažko riešiteľných etických dilem, do situácií, ktoré si vyžadujú protikladné riešenia z hľadiska ekologického a z hľadiska ľudského.¹⁰ V reálnom živote nemôže etika nikdy odhliadať od konkrétnych situácií. Normy samotné, chápané odtrhnuté od pomerov reálnej skutočnosti, chápané teda ako absolútne normy, neposkytujú skutočné normatívne pravidlá pri rozhodovaní v kontexte reálnej skutočnosti. Človek v konkrétnej situácii sa nemôže odvolávať na nejaké predom dané mravné normy a princípy, ale priamo v konkrétnej situácii, ktorá ho núti k rozhodnutiu, musí voľiť medzi alternatívnymi spôsobmi riešenia morálnych problémov tak, že zohľadní ekologické dôsledky svojho konania či rozhodnutia. ale aj možné dôsledky z hľadiska kvality ľudského života.

Ľudia si obyčajne uvedomujú zodpovednosť za veci, ktoré im bezprostredne patria. Neuvedomujú si však zodpovednosť za veci, ktoré formálne nepatria nikomu – voda, vzduch, rastliny vo voľnej prírode. Následky našich rozhodnutí a činov sa totiž neprejavujú okamžite. Až dlhší časový odstup ukáže, že nerešpektovanie zákonitostí fungovania životného prostredia sa rovná nezodpovednosti, ktorá ohrozuje prírodu, ale predovšetkým samotného človeka. Ekologická zodpovednosť teda začína uvedením, že životné prostredie je elementárnou základňou všetkého života a že musíme s ním zaobchádzať ekologicky primerane, to znamená zaobchádzať s prírodnými zdrojmi šetrne.

Zodpovedný prístup k životnému prostrediu sa týka každého jednotlivca, či je roľníkom, záhradkárom, obyvateľom mesta, turistom či automobilistom. Na druhej strane, aj keby každý jednotlivec bral svoju zodpovednosť za životné prostredie akokoľvek vážne, je to slabý základ pre ochranu životného prostredia. Ako jednotlivci sa môžeme maximálne šetrne chovať k prírode, ale ako členovia vysoko industrializovanej spoločnosti, orientovanej hlavne na kvantitatívny rast, sa podieľame na poškodzovaní životného prostredia. Zmena postojov k životnému prostrediu teda nezávisí len na individuálnych postojoch, ale hlavne na štruktúre inštitucionalizovaných činností spoločnosti. Zodpovednosť chápaná v intenciách environmentálnej etiky je nielen zodpovednosťou za konanie jednotlivca voči životnému prostrediu, ale predovšetkým kolektívnou zodpovednosťou za následky aktivít spoločenských štruktúr, v ktorých žije, predovšetkým štruktúr hospodárskych. „Človek sám je zodpovedný za inštitucionálne usporiadanie svojej spoločnosti, a preto by tiež mal kolektívne brať na seba dôsledky, ktoré z tohto usporiadania plynú aj pre jeho ekologické správanie“ ([15], 348). Environmentálna etika požaduje predovšetkým morálnu zodpovednosť v zmysle „účasti jednotlivca na verejných procesoch organizácie solidárnej zodpovednosti za inštitúcie, a tak sprostredkovane aj za následky kolektívneho konania“ ([15], 348). Výzva adresovaná jednotlivcom, aby sa chovali ekologicky zodpovedne vo svojom bezprostrednom vzťahu k prírode, bude mať význam vtedy, ak sa zároveň uskutočnia zmeny v oblasti hospodárskej, technologickej a technickej v súlade s požiadavkami ochrany životného prostredia.

---

¹⁰ Využívanie ohrozených druhov na jedenie a odievanie (kožušiny) sa inak posudzuje v hraničných životných situáciách a inak v priemyselne vyspelých krajinách. Podobne pre rodinu jedovatých hadov môže byť životne dôležité prebývať v určitom priestore, kde sa hrajú deti. Rodičia deti majú právo odstrániť hady z dôvodu bezpečnosti detí. Ale pri výbere miesta pre ihrisko je nutné zohľadniť životné záujmy rodiny hadov.

Environmentálna etika teda úzko súvisí s hospodárskou etikou. Environmentálna etika musí „dopĺňať“ a viesť náš ekonomický vzťah k zemi“ ([7], 1018). Musí sa stať regulatívnym predovšetkým ekonomického správania. Zmena postojov k životnému prostrediu je možná predovšetkým cez štruktúru inštitucionalizovaných činností v spoločnosti, do ktorých sme jednoducho zaradení a z ktorých jednotlivci nemôže vystúpiť.

Etika sa vyvíja. Rozširuje svoje zorné pole. Pôvodne boli morálne práva viazané na rodinu a kmeň. Postupne boli priznané širším a vzdialenejším ľudským skupinám (otrokom, iným rasám, ženám), ktorým dovtedy boli upierané. Teraz sa začínajú pokusy o uznanie práv zvierat, rastlín a celej prírody. Environmentálna etika buduje svoj systém noriem, regulatívov, súdov. O jej východiská sa vedú diskusie. V environmentálnej etike existuje dnes široký názorový pluralizmus. Neexistuje jediný, správny, pravý postoj. Každý z autorov inklinuje k inému typu ekologickej etiky podľa svojho psychického založenia, vzdelania, odborného zamerania. Podstatný je cieľ, ktorý sleduje, a tým je ochrana životného prostredia.

LITERATÚRA

- [1] AL GORE: Země na misce vah. Ekologie a lidský duch. Praha 1994.
- [2] CALLICOTT, J. B.: In defense of the Land Ethic. Essays in Environmental Philosophy. Albany, New York 1989.
- [3] Caring for the Earth. A Strategy for Sustainable Living. In: Filosofický časopis 39, 1991, č. 6.
- [4] DEVALL, B. – SESSIONS, G.: Deep Ecology. Living as if Nature Mattered. Salt Lake City 1985.
- [5] ELDER, P. S.: Legal Rights for Nature. The Wrong Answer to the Right(s) Question. In: Law Journal 22, 1984.
- [6] GARDINER, R. V.: Between Two Worlds: Humans in Nature and Culture. In: Environmental Ethics 12, 1990.
- [7] LEOPOLD, A.: A Sand County Almanac and Sketches Here and There. New York 1949 (česky Etika země. In: Filosofický časopis 39, 1991, č. 6, s. 1011-1026).
- [8] LIBROVÁ, H.: Lásky ke krajině? Brno 1988.
- [9] MURDY, W. H.: Anthropocentrism. A modern Version. In: [18].
- [10] NAESS, A.: Identification as Source of Deep Ecological Attitudes. In: Tobias, M.: Deep Ecology. San Diego 1985 (česky in: Filosofický časopis 41, 1993).
- [11] NAESS, A.: Ecology, Community and Lifestyle. Cambridge 1989.
- [12] NASH, R. F.: The Rights of Nature. A History of Environmental Ethics. London 1989.
- [13] NORTON, B. G.: Environmental Ethics and Weak Anthropocentrism. In: Environmental Ethics 8, 1987.
- [14] PALOVIČOVÁ, Z.: K niektorým pojmom filozofie Deep Ecology. In: Ekofilozofické koncepcie. Bratislava 1994.
- [15] ROLSTON, H.: Environmental Ethics. Duties to and Values in the Natural World. Philadelphia 1988.
- [16] REGAN, T.: The Nature and Possibility of Environmental Ethics. In: Environmental Ethics 1981, č. 1.
- [17] ROUTLEY, R.: Is There a Need for a New, an Environmental Ethics? In: Proceedings of the Fifteenth World Congress of Philosophy, Sophia 1973.
- [18] SCHERER, R.- ATTIG, T.: Ethics and the Environment. New Jersey 1983.
- [19] STEVERSON, B. K.: Ecocentrism and Ecological Modeling. In: Environmental Ethics 16, 1994, No 1.
- [20] TAYLOR, P. W.: Respect for Nature. A Theory of Environmental Ethics. Princeton, New Jersey 1986.
- [21] URBÁNEK, J.: Časopriestorové štruktúry prostredia. In: Spory o charakter ekologickej paradigmy. Bratislava 1993.

PhDr. Zuzana Palovičová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR